Inkvizicija i katolička crkva.

Predavao

u „Hrv. katoličkom kasinu“ dne 18. veljače 1906.

Dr. Mirko Marchetti,

Kr. sveuč. profesor i ravnatelj nadb. orfanotrofija.

ZAGREB 1906.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.

Inkvizicija i katolička crkva.

Predavao

u „Hrv. katoličkom kasinu“ dne 18. veljače 1906.

Dr. Mirko Marchetti,

kr. sveuč. profesor i ravnatelj nadb. orfanotrofija.

ZAGREB 1906.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.

I katolici i nekatolici priznavaju, da je crkva dobila od samoga svoga božanskoga Utemeljitelja vlast i dužnost, da naučava i širi vjeru u pravoga Boga (Mat 28, 19). Upravo tako priznavaju i to, da je crkva dobila i opet od svoga božan. Utemeljitelja i tu vlast i dužnost, da pazi na vjernike, da ne sadju sa pravoga puta spasa, nego da na njem ustraju. No kako je čovjek sam po sebi i dosta neupućen i po naravi svojoj slab, dogadja se, te s toga pravoga puta lahko i sadje. U tom pak slučaju imade crkva dužnost, da ga uputama, opomenama, pa, ako ustreba, i prikorom opet na pravu stazu privede (I. Tim. 6, 20). — Ovu je svoju jednu i drugu dužnost crkva i ispunjavala preko apostola a i ispunjava je preko njihovih od Boga postavljenih nasljednika i danas. Dakako da je način, kako crkva danas tu svoju dužnost ispunjava, drugačiji nego je to bio u početku, dok je bilo u vjernika kud i kamo više žive vjere, nego što je na žalost imade dan današnji. Nama se danas gotovo nevjerojatnim čini, kad čujemo, kako su u prvo vrijeme kršćani svi, pa i obični vjernici, svaki dan primali sv. pričest, kako su za pojedini veći grijeh dragovoljno činili godine i godine javnu pokoru i slično.

Bilo je za kršćanina u staro doba nešto najstrašnije, ako bi bio kažnjen velikom crkv. kaznom, izlučenjem iz crkvene zajednice, a — danas?

Crkva je kroz vijekove shvatala svoju dužnost, da joj je širiti vjeru u Boga i paziti, da ne bi tko od prave vjere otpao i u krivu vjeru zapao. Prema tome imala je crkva u svako doba i tu dužnost, da ispituje i istražuje, da li je što kriva vjera ili nije, da onda uzmogne, od te krive vjere svoje vjernike odvraćati. Tako nas eto sama dužnost crkve, sam zadatak crkve, prema kome crkva mora da istražuje i ispituje herezu ili ti krivu vjeru, dovodi do institucije, o kojoj želim ovdje da progovorim, a koja je u svijetu poznata pod imenom inkvizicije. A i samo nam ime »inkvizicija« ne znači drugo. Jer »inquisitio haereticae pravitatis« ne znači drugo, nego ispitivati, istraživati, da li je tko zloban krivovjerac ili nije.

O inkviziciji ljudi vrlo rado govore i to radje oni koji ju slabije poznavaju. O inkviziciji vole galamiti oni kojima se ne mili studij i solidno izučavanje i koji vole bez ozbiljna rada i truda bučiti proti crkvi — dakako katoličkoj. O inkviziciji će rado naklapati oni, kojima crkva nije brižna majka naša, nego tek »tiranska čuvarica t. zv. svetinja vjerskih«. A jerbo su na žalost i u Hrvatskoj osvanuli dani, da se i u hrvatskim jezikom štampanim novinama navalilo na katoličku crkvu zbog inkvizicije a k tome ne od protestanata ni grčkoistočnjaka pa ni od istih židova nego na žalost od katolika — u kojih je jedino još katoličko obilježje to što im njihova imena jošte nisu iz katoličkih matica krštenih izbrisana ni ispisana — ne će biti zgorega, ako

gospodo, danas ogledamo u kratkim crtama, što je to inkvizicija, i koliko je toj strašnoj instituciji kriva katolička crkva?

Domovina je inkvizicije Španjolska. Španija je bila država, koja je poznavala Kristovu vjeru, a u njoj gospodarili odulje zapadni Goti, dok nisu njihovu gospodstvu u Španiji g. 711. učinili kraj u bitci kod Kseres de la Frontera Saraceni ili ti Arapi. Od te godine zasjao je nad pirenejskim poluotokom polumjesec, koga nisu bili urodjenici podobni da se oslobode kroz više od 700 godina. To je bilo zlo ne samo za državni razvitak Spanije, nego je od toga mnogo trpjela i crkva. No to nije bilo niti jedino zlo, koje je trlo u Španiji i državu i crkvu. Kud nije segao polumjesec, tamo su škodili židovi, kojih se je našla u Španiji sva sila. Već ovdje moram, gospodo, da istaknem, kako je baš poradi ovih dvaju zala, poradi zala muhamedanaca i židova i uvedena inkvizicija u Španjolskoj. No prije toga čujmo ovo.

Prije svega treba da razlikujemo crkvenu inkviziciju i španjolsku inkviziciju.

Crkvena inkvizicija nužno izvire iz samoga gore izloženoga zadatka crkve. Ako je dužnost crkve, da budno pazi na pravu vjeru, dužnost joj je i to, da istražuje i ispituje, da li se ovo ili ono slaže ili podudara s pravom vjerom, ili se možda s pravom vjerom kosi. Ako crkva pronadje, da se što s pravom vjerom kosi, sveta joj je od Boga nametnuta dužnost, od takova kriva nauka kao brižne majke, da djecu svoju odvraća i to da odvraća sad uputom i poukom, sad opomenom, sad opet prikorom. Ne hasni li sve to, dužnost joj je učiniti ono, što je učinio već sv. ap. Pavao, kad

je okorjela grješnika u Korintu iz crkve izlučio, izopćio. A to nije ništa nepravedno. Jer dok imade svako društvo pravo, da iz svoje sredine izluči, izbaci člana, škodljiva bilo po dobar glas društva, bilo po samu eksistenciju toga društva, to se pravo ne smije poreći ni crkvi Kristovoj, tome najuzvišenijem od samoga Bogačovjeka utemeljenom društvu. Crkva pak Kristova nema opasnijega dušmanina, nego li su heretici ili krivovjerci. Za to ove i nazivaju sami sv. oci: tatovima, otimačima duša ljudskih, zvijerima u ljudskoj podobi i slično. Na heretike imade dakle crkva dužnost budno paziti, obraćati ih na pravi put istine, a ne hasni li ništa, imade ih i dužnost i pravo iz kruga i zajedinstva sa ostalim vjernicima izlučiti. Da to sve po svojoj dužnosti uzmogne crkva izvršiti, slijedi, da imade pravo sve urediti i udesiti tako, da ovakove heretike učini po ostale vjernike neškodljivima. Ona imade pravo urediti i sudište, pred kojim se može točno ispitati, da li je tko zbilja zlobni heretik ili nije (to je posao sudišta inkvizicijonoga), a kad ga pronadje, mora sve učiniti, da ga popravi i obrati, a ako to ne može, mora gledati da ga učini nepogibeljnim po druge članove crkve, koje bi mogao u herezu ili krivovjerje zavesti. Za to bi crkva heretika, kome je jasno dokazana njegova hereza ili krivovjerje, a on ostao nepopravljiv, predala državnoj vlasti. Bilo je to poglavito s dvaju razloga.

Prvo za to, što ovakav heretik redovno nije bio samo pogibeljan po vjeru i crkvu, nego još pogibeljniji po državu, kako su to bili n. pr. baš u ono vrijeme heretici zvani albigenci i valdovci, ti socijalni demokrati XIII. stoljeća. — Drugi je razlog tomu taj, što se

je u ono doba hereza ili krivovjerje smatralo i osudjivalo kao najveći zločin pa i veći zločin nego li veleizdaja. Kršćanska pak država nije htjela da ovakove navale na najveće svetinje, na istine vjerske, gleda skrštenih ruku. Svaku ovakovu navalu na vjerske istine smatrala je država atentatom na najdragocjenije dobro roda ljudskoga. »Quod in religionem divinam committitur, in omnium fere injuriam fertur« — tko je povrijedio vjeru, povrijedio je opće dobro — takovo je geslo onda vladalo. Držeći se toga gesla već su stari kršćanski rimski carevi smatrali herezu i gradjanskim zločinom i odredili i kazne za okorjele branitelje od crkve zabačenih i osudjenih vjerskih zabluda: takove su kazne bile: tamnice, progon, konfiskacija dobara, a za neke slučajeve i kazna smrti. — Taj je nazor vrijedio i u srednjem vijeku, a bio je izražen i u državnim zakonima, koji su odredjivali posebne kazne za tvrdokorne heretike. A jerbo se je hereza držala za veći zločin od veleizdaje, zato se i s hereticima postupalo kao i sa veleizdajnicima i kaznili bi ih kao i veleizdajice. Veličina i težina kazne mjerila se prema veličini i grdobi zablude u vjeri i moralu i prema značaju zakonodavstva. Od vremena cara Fridrika II. — a to bar nije bio »klerikalac« — bila je za heretike ili krivovjerce običajna kazna, kazna smrti. Istina je, da su već onda mnogi tu kaznu napadali, no istina je i to, da su je mnogi, u kojih se neizmjerna ženijalnost i duboka učenost takmila sa iskrenom pobožnošću kao n. pr. sv. Toma akvinac branili i opravdavali. Bez sumnje je ta kazna došla u zakonik poradi državi i crkvi jednako pogibeljnih načela heretika onoga vremena.

Crkvina je inkvizicija isprva bila u rukama biskupa, koji bi u svakoj župi ponamjestili učene i pouzdane muževe, a ovi bi imali dužnost, da iztražuju, je li tko heretik. Ako bi koga pronašli, a ne bi ga sami mogli od zablude odvratiti, morao bi se takav staviti pred sudište biskupsko. Kasnije se crkvena inkvizicija prenesla od biskupa i predala redu dominikanskom, što je bilo već i za to dobro, jer su sad mogli biskupi i župnici u narodu uspješnije djelovati. Nema sumnje, da je za što uspješniji rad nuž na i biskupu i župniku susretljivost i ljubav u narodu. A jerbo je u inkvizicijonom procesu kraj sve pravednosti ostajalo ipak nešto mrsko, odvratno, nešto odiozno i averzno, dobro je bilo, da se već i zato ta služba prenese od biskupa i župnika na redovnički stalež, koji službeno ne mora ili bar redovno ne mora da utječe u kuratnu praksu.

Kod samoga je postupka bio nuždan očiti dokaz krivnje, a jedva da je tko osudjen, ako nije još i sam priznao krivnju. Iza priznanja kušali bi krivca odvratiti od zablude, da ili pogrješku popravi ili zabludu opozove. Ako bi krivac to učinio, obično bi stvar svršila tako, da bi krivac dobio kakvu crkvenu pokoru ili kaznu. Sa svakim se krivcem nije jednako postupalo. Najblaže bi sudili židove, a za njih su se ponovno zauzimali i pape, a i neki sv. oci kao n. pr. sv. Bernardo. Najstrože bi se postupalo s onim hereticima, koji su od zanata poput naših socijalnih demokrata napadali vjeru i Boga, a podjedno rušili i svaki poredak socijalni. Pa niti samom osudom nije bila stvar gotova, jer je svakom osudjeniku pristajalo pravo, da prizove na sv. Stolicu. Vrlo je često sv. Otac osudu ili posve dokinuo ili kaznu potpuno

ublažio. Samo ondje, gdje je krivnja bila posve jasna i dokazana, ili gdje je krivac sam priznao krivnju, pa bi ipak ostao tvrdokoran i okorio, takova bi iz crkve izlučili i predali državi, da ona s njime dalje radi, što znade.

Dovle evo siže vlast i uredovanje crkvene inkvizicije. Što će država dalje činiti s ovakovim izručenim joj i tvrdokornim krivcem, to nije više bila stvar crkve, nego stvar države. I baš ovdje već moram, gospodo, da istaknem, kako krivicu nanose crkvi oni, koji inkviziciju režu na rovaš crkvi. Jer evo baš u najneugodnijem, u najaverznijem času nije više krivac pod udarom crkve, nego države. A država toga opet nije kažnjavala za to, što bi možda stajala tek na uslugu crkvi, nego za to, što je shvatala svoj zadatak, što je to držala za svoju dužnost kao kršćanske države. Za to nitko ne može bistro ni pravedno shvatiti inkvizicije, tko se ne vine iz ovoga našega doba u ono doba i tko se posve ne otme duhu našega vremena, koje ide za posvemašnjim otcijepljenjem države od crkve.

*

Kad ovako upoznasmo shvatanje i duh onoga doba gdje je i sama država smatrala herezu ili krivovjerje za atentat na najdragocjeniji amanet roda ljudskoga, na istine vjerske, upoznati nam se je sad sa drugom, španjolskom inkvizicijom. Ova je osnovana od kralja, Ferdinanda katoličkoga i njegove supruge Izabele Kastilske, koji su ponovno molili sv. Oca papu, da tu inkviziciju potvrdi, odobri. Papa je Siksto IV. dugo za-

vlačio, no konačno ipak popustio kraljevskim molbama i potvrdio ju 1. studenoga 1478. Ta je inkvizija uredjena prvobitno za Kastiliju, no ne može se reći, da je skroz državna institucija, makar je od države uredjena, makar su u njoj bili namješteni državni od države plaćani činovnici (kao Torkemada) i makar je recimo n. pr. od konfiskacije dobara imala korist ne crkva, nego država, a za to se baš i jest država grčevito borila proti ukinuću inkvizicije. I protestanti svjedoče, da se je crkva u inkviziciju pačala samo za to, da spriječi ili bar ublaži nepravde i grozote, što ih je državna vlast pri tom izvodila. Da se nije crkva u to umiješala, bilo bi mnogo više žrtava i muhamedanskih a i židovskih palo, bilo bi mnogo više dobara konfiscirano poradi pohlepe svjetovnih sudaca i mržnje puka, nego što ih jest. Prvo je inkvizicijono sudište uredjeno g. 1481. u Sevilli. Da inkvizitori ne tjeraju samovolje i da predusretne grozotama, papa je Siksto IV. odredio i kazne za inkvizitora, koji bi prekoračio granicu svoje službe i vlasti. Papa je podigao i prizivno sudište za osudjenike. Papa je opet na molbu kraljevu učinio dominikanca Tomu Torkemadu velikim inkvizitorom, postavio oko njega vijeće i proširio mu djelokrug i na Aragoniju. Torkemada je izradio i propise ili statuta za inkvizitore, koje je imenovao kralj za 4 novo uredjena inkvizicijonalna sudišta.

Nastaje pitanje:

Čemu ova mnoga inkvizicijona sudišta? Je li zbilja bilo potrebno, da se ta sudišta urede? Jest, bilo je nužno i to poradi muhamedanaca, koji su preko 700 godina gospodovali u Španiji, a i poradi tamošnjih židova. Ovi

su muhamedanci i židovi svojim vladanjem izazvali španjolsku inkviziciju. Evo kako:

Židovi su u srednjem vijeku došli na vrlo rdjav glas po svoj Evropi. Radi strašnoga lihvarenja s novcem sve ih je mrzilo, a još je ta mržnja i porasla ondje, gdje se doznalo, kako su židovi sad ovdje umorili kršćansko čedo, sad ondje koga kršćana na križ propeli. Povjesničar 19. vijeka Izak Jost (umro g. 1860.), židovski učenjak (dakle židov) i učitelj u židovskoj realci u Frankfurtu, navodi 2 takova slučaja, koja su se dogodila u Franceskoj. Sad bi se opet doznalo, kako su židovi obesvetili sveto posudje kao kalež, monstrancu, križeve, i slično, što su za novac dobili u polog ili kupili. A kada su se židovi drznuli pogrditi i sam Presv. oltarski sakramenat, tko će se čuditi, ako je sve uskipjelo na njih. Koliki su lihvari bili židovi, vidi se odatle, što im je primjerice Jakov aragonski zabranio uzimati više od 20% kamata. Alfonz X. pak dozvolio im je 25%, a Alfonz XI. dozvolio je židovima ubirati i $33^1/_3$% kamata. Ljudevit Bavarac zabranio je židovima uzimati više od 40%, što dokazuje, da su oni ubirali sigurno i više od 40%. Tako je opet g. 1375. uzeo neki savjetnik u Frankfurtu zajam od jednoga židova uz kamatnjak od $43^1/_2$%. Ovako nam opisuje židovsku lihvu židov Jost, a jerbo nisu nikada u svijetu lihvari bili simpatični, razumjeti je lahko, da su ljudi i na ovu lihvu židovsku bili bijesni.

Kad su židovi ovako gulili narod, kad su uz to počinjali i drugih nedjela, kada su znali povrijediti i najveće svetinje kršćanskoga svijeta, koje čudo, da je židove u srednjem vijeku sve preziralo, sve mrzilo, da

su ih i progonili. No bilo je ljudi, koji su iskreno željeli, da židove otmu mržnji, preziru i progonima, ali kako? Smišljali su i došli na pomisao, da će mržnja i preziranje židova jenjati, da će proganjanje židova prestati, ako se ovi pokrste.

Kada je na to kralj Ferdinand katolički g. 1492. izdao zapovijed, da se svi židovi, koji ne bi htjeli da se pokrste, imadu iz Španjolske protjerati, bilo je to uzrokom, da su istina mnogi židovi u Španiji primili do duše sv. krst, no neiskreno. Oni su se dali krstiti, no od nužde, a ne od srca i po uvjerenju, nego su u srcu ostali židovi, a na oko se pričinjali, da su kršćani. Ti su se zvali Marani, a bilo ih je oko 100.000 u zemlji. Makar su bili kršteni, nisu oni nego rado i otvoreno ispovijedali svoju židovsku prijašnju vjeru, samo ako im se pružila prigoda i ako ih nitko nije vidio. Ovi su se krstili tek iz osobne koristi, želeći, da pod plaštem kršćanske vjere dodju do što većega upliva, časti i vlasti, da se pod plaštem kršćanstva obogate. Ti su Marani to i polučili. Oni su se znali proturati na najuplivnija mjesta, uspeti se do najunosnijih službi i časti. — U društvenom su se pogledu dočepali ugleda tako, što su se ženili iz najodličnijih starih plemićkih porodica, a prijateljstva sklapali sa bogatim Španjolcima. U državi su se vinuli do časti i vlasti tako, što su se znali proturati i na sudačke stolice u toliko, da su se doskora našle sudačke stolice posjednute od gotovo samih Marana. A od kolike je to cijene i koristi bilo za židove, pojmit će lahko svatko. I u kler su se znali Marani ušuljati i dočepati crkvenih časti prelata, opata i biskupa (ali ne kapelana) tako, da ih je do mala bilo vrlo

mnogo u višem kleru. A jerbo su imali svojih ljudi na sudačkim stolicama, lahko im je bilo guleći nesmetano i besramno narod, doći i do ogromnoga novca. Kako je opet dobro bilo židovima u Španiji upravo poradi silnoga novca, što su ga zgrnuli, svjedoče ove činjenice. Židovi su si u Španjolskoj kupili povlasticu, da su bili podložni neposredno samomu kralju. Židovi su novcem polučili i to, da su za gradjanske raspre kao i za zločine imali svoje vlastito sudište. Židov nije smio biti zatvoren poradi dugova. Svjedočanstvo samih kršćana proti židovima nije bilo dovoljno, da se njime pismeni ugovor bilo potvrdi, bilo oslabi. Da su pak ovakove osebujnosti i povlastice radjale u zemlji velikim nezadovoljstvom, pače i mržnjom i na židove, samo se po sebi razumije. Da je lahko moglo doći i do progona samih židova, takodjer je jasno. A tome su u velike pomogli upravo ti pokršteni židovi, koji su se svuda proturali do upliva.

Takovi su eto bili pokršteni židovi, Marani u Španiji.

No bilo je, kako smo već čuli, preko 700 godina u Španiji i muhamedanaca. Kad je god. 1492. izdao Ferdinand katolički zapovijed, da se pokrste židovi, naložio je to isto i muhamedancima, ako li se ne bi htjeli da pokrste, morali bi iz zemlje seliti. Sad su se i muhamedanci stali krstiti, a poslije krštenja zvali bi pak ove: Moriscima. Kako je bilo kod Marana, tako je bilo i sa Moriscima. I oni bi se krstili, no samo na oko bi se pričinjali, da su kršćani, a u srcu su i dalje ostali muhamedanci. Morisci su bili tim pogibeljniji, što su potajno stajali u savezu sa svojom saracen-

skom braćom u susjednoj zemlji Africi preko Gibraltara. S ovima su snovali Morisci, kako bi Španija opet došla pod vlast muhamedansku, koje se je jedva oslobodila. Da je tome zbilja tako, dokazuju mnogi ustanci u zemlji upriličeni baš od Moriska. Koji puta je u takovu ustanku i do krvi došlo kao n. pr. u Granadi. Moriske je takodjer Španjolac pravovjerni zamrzio i to za to, što su Morisci kršćane urodjenike mučili i ubijali, što su crkve plijenili, obesvećivali i sramotili. Tako su jednom Morisci, da pogrde žrtvu sv. mise — a to je upravo grozno ! — na oltarima klali svinje. No poradi ovakovih grozota i oskvrnjivanja najvećih svetinja u Španiji proti Moriscima sve je uzbijesnilo kao i prije proti Maranima. A zar je čudo, ako se u tom bjesnilu i oštro postupalo proti ovim ovakovim Maranima i Moriscima? Zar nije ovakovo vladanje bilo podobno, da i najoštrijih mjera proti sebi izazove? Zar nije razumljivo, da su ovakim držanjem Marani i Morisci izazvali najenergičniji postupak inkvizicijonoga sudišta? Trebalo je izvidjeti i istražiti, tko se od Marana jošte drži običaja zakona židovskoga, tko li se iskreno pokrstio. Isto je tako inkvizicijono sudište imalo istražiti i Moriske, koji ne samo da nisu bili iskreno odani kršćanskoj vjeri, koju su poprimili, nego su tu vjeru i vjerske svetinje najinfamnije pogrdjivali, a u drugu ruku jošte i prijetili, da će Španiju opet osvojiti Saraceni. Čim je više inkvizicija razvijala proti njima svoju djelatnost, tim su se više Marani i Morisci pritajivali. A kada je bilo jasno, da od Marana nikada pravih, iskrenih kršćana, doklegod budu stajali u saobraćaju sa židovima, izašla je kraljevska zapovijed, da svi židovi imadu za 4 mjeseca

pod kaznom smrti seliti iz zemlje. Makar je ugledni židov Abravanel nudio kralju 30.000 dukata, da ovu svoju zapovijed opozove, Ferdinand je tu ponudu odbio, a židova je — kažu — 300.000 moralo iseliti. Naravno da je ovaj izgon židove strašno ošinuo tako, te oni nisu nikada mogli na to zaboraviti i baš radi toga i zamrzili na katoličku crkvu tim više, jerbo se je medju pokrštenim Maranima našlo i takovih, koji su katoličkoj vjeri pravili usluga tim, što bi javno dokazivali, kako su se proroštva mesijska baš u Isusu Krstu ispunila ili, kako je talmud lažan.

Ako sada nakon svega toga jednim pogledom ogledamo inkviziciju, ako uzmemo na oko općenito pojimanje zadatka kršćanske države, ako se otmemo duhu modernoga doba, te prosudimo tu instituciju prema nazorima i duhu onoga vremena, priznat ćemo bez sumnje, da, ako španjolska inkvizicija i ima prema modernomu shvatanju u sebi mnogo toga averzna, mnogo odvratna, da ipak nije tako crna, kako je hoće da prikažu oni, koji ju drže za skroz crkvenu instituciju, kakova — vidjeli smo — da nije, a sve to u želji i nastojanju, da što više ocrne i omraze katoličku crkvu.

Da je zbilja vrlo mnogo toga pretjerano i izmišljeno, što se o inkviziciji svijetom pronosi, lahko se možemo uvjeriti, ako izbliže ogledamo sam sudbeni postupak i uredjenje njeno.

Kod inkvizicije je sam iztražni postupak bio mnogo blaži, nego kod drugih sudova. Dok su se kod inkvizicijonoga sudišta smjela mučila samo jedan put upotrijebiti, mučila su se kod drugih sudova ponavljala. Tamnice su za inkvizicije bile mnogo pristojnije i

humanije, a hrana, bolja nego li po drugim zemljama, gdje nije bilo inkvizicije. Točnije je istraživanje pokazalo, da niti broj žrtava inkvizicije nije onolik, kolikim ga se prikazivalo. Tako se je pretjerivalo, da je sam Torkemada dao ubiti preko 100 hiljada heretika, a broj svih žrtava inkvizicije da je iznosio preko 300 hiljada. Proti tome navodi historičar Gams, da je za cielo vrieme inkvizicije broj njezinih žrtava iznosio jedva oko 4 hiljade. Tako je n. pr. g. 1486. u Toledu bilo 750 optuženih, a od ovih nije niti jedan izgubio život. Drugi put ih je bilo doduše 900 optuženih, no niti od ovih nije ni jedan platio glavom. U većini slučajeva se je sva kazna sastojala u tom, da su krivci morali činiti kakovu crkvenu pokoru. No spomenuti valja, a i upamtiti, da medju onima, koji su faktično život izgubili, nije bilo samo krivovjeraca ili ti heretika, nego je medju njima bilo u velikom broju drugih vrsti optuženika, a mnogo upravo prostih zločinaca. — Što se pak tiče posebice tužaba proti pokrštenim židovima, valja i to istaknuti, da ih je crkva uzimala u zaštitu tako, da nije svačiju prijavu proti njima primala. Ako je koga prijavio mladić ispod 14 godina ili djevojka ispod 12 godina, takovu bi prijavu odbili. S obzirom na svjedoke pazila je crkva takodjer vrlo oštro tako, te bi onoga, tko bi pokrštena židova lažno optužio, čekala smrtna kazna. Istina je, da se u optužbi svjedoci nisu imenice spominjali, no zato je optuženi imao pravo, da unaprijed kaže sve svoje neprijatelje, a ovi onda nisu imali prava da svjedoče. Nasuprot je mogao optuženik da poimence navede sve svjedoke, koji su znali i mogli svjedočiti njemu u hatar.

Ovi su onda bili pozvani pred sudište, a morali su i doći, pa ma im još tako teško bilo. Prije nego bi osudu proglasili, i crkva bi ju i država zrelo pretresale. Gdje nije krivnja potpuno dokazana, ne bi se optuženiku ništa dogodilo. A ondje, gdje je optuženik krivnju priznao, nikada ga ne bi stigla kazna smrti. A iza osude smio bi prizvati, kako sam već spomenuo, na apostolsku Stolicu, koja bi osudu ili ukinula ili bar znatno ublažila.

Prema tome se ne može ni ne smije španjolska inkvizicija pojimati kao institucija skroz nepravedna, tiranska i onako grozna, kako je neki hoće da prikažu, a u koliko je i imala u sebi mrskih i averznih strana, nije to — kako smo upoznali — kriva bila crkva, već država. No i državnu je vlast u tom pogledu moći bar donekle ispričati. Jerbo heretici onoga doba nisu samo navaljivali na vjeru, nego širili i socijalnih zabluda, koje su bile podobne, da svaki poredak rastruju i sruše, državna je vlast za to imala ne samo pravo, nego i dužnost, da ovaj atentat dolično suzbije i raspršti. Državna je vlast tuj morala da stupi u obranu ili pače i samoobranu proti napadačima na narodnu eksistenciju. U svakoj je pak samoobrani dozvoljeno napadača pače i ubiti, ako su manja sredstva za samoobranu preslaba i nedostatna. A kako se je u Španiji radilo o tom, hoće li se španjolska narodnost održati ili propasti, imala je i država pravo snažnom silom suzbiti svoje napadače odnosno napadače na narodnost španjolsku. Ako je država gdjegod pri tom i prekoračila granice nužne i dozvoljene samoobrane, to nije ništa novo, jer je to sudbina svake malne samoobrane. K tome da nije ovdje država ustala

na obranu ugroženoj španjolskoj narodnosti, bio bi lahko ustao na obranu sam puk, a taj bi bio izvršio nad Maranima i Moriscima svoju nemilu pučku pravdu, a ta ne bi bila za cijelo nego li groznija i od same inkvizicije. No treba opet i opet naglasiti, kako se španjol. inkvizicija nema suditi po duhu današnjega vremena, nego po duhu onoga doba, kada se je općenito držalo i privatno i javno, i u državi i po državnim zakonima, da je navala i atentat na svetinje vjerske najveći, najteži zločin, gori i od povrede veličanstva i same veleizdaje, te je prema tome shvatanju takav atentat na vjerske istine i sudio.

Ako je tome tako — reći će mi tkogod — pa odakle dolazi, da su tako crni glasovi o inkviziciji dopali i do nas? Tko je tome kriv, da se španj. inkvizicija drži za tako groznu stvar?

Dolazi to otale, što je crkva Kristova od iskona imala, a i imat će jamačno uvijek svojih neprijatelja, koji su svaku prigodu hvatali, da njene i najplemenitije osnove i institucije izvrnu, da njoj što ružno prišiju, a zlo, što se je i bez njene krivnje a u njenu krilu zbilo, to zlo da neizmjerno povećaju, te ga onda zamjernom neutrudljivošću svijetom trube. Medju takove dušmane crkvene, koji su mnogo klevetali i ocrnjivali katoličku crkvu i okrivljivali je sa tobožnjih njenih nedjela za vrijeme inkvizicije, spada i njeka svrzimantija po imenu Llorente, koji je god. 1823. umro kao španjolski historičar. Bio je to svećenik, koji je apostatirao, pisao nemoralne romane i zapisao se u slobodnozidarsku ložu, pa koje čudo, ako je mnogo toga zapisao na rovaš katol. crkvi, od koje je otpao. Iz njegovih su klevetničkih zapisaka vadili i vade svi oni, kojima je katol. crkva tako mila, kao i Llorentu. Treba istaknuti, da Llorente puno toga tvrdi, no valjda je zaboravio te svoje tvrdnje i dokazati, a baš takove nedokazane i neosnovane tvrdnje mi ljudi i zovemo klevetama. — Ne ću, gospodo, da vam ovdje svega iznosim, no ovo moram. Bilo je ljudi, koji su ustvrdili, da je inkvizicija škodila znanosti, a to je krupna laž. Fakat je, da su baš u vrijeme španjolske inkvizicije najljepše cvale znanosti da je baš onda bilo ponajboljih filozofa, teologa i pjesnika, a da je i sama inkvizicija odobrila njihova djela. Dosta je spomenuti iz te dobe Kalderona, a ako napomenem još i Lope de Vegu i istaknem, da je to valjda najplodniji pisac sviju vremena (od njega imade mnogo romana, novela, eposa, satira, lirike, pripovijesti, okolo 1500 igrokaza) i da je to utemeljitelj španjolske narodne pozornice, mislim, da će rado svatko priznati, da se takovo šta ne bi moglo pojaviti, da je inkvizicija znanost sprečavala i zatirala.

Kakovu tendencu imadu svi ovi prigovori proti inkviziciji, vidi se posve jasno i odavle. Kada je Kalvin dao pod svojim prozorom spaliti španjolskoga liječnika Serveta i izrekao princip, da treba mačem krotiti heretike, tome nitko ne prigovara. Kada je Melankton kao i Kalvin tražio, da se katolici imadu gradjanskim kaznama pa i smrću kazniti, toga ne će nitko da ističe na rovaš Luterovoj vjeri. Kada je Kalvinov učenik Beza iste te nazore širio, bilo je opet svima pravo. Kada je Henrik VIII. i njegovi protestantski nasljednici u Engleskoj iste principe u praksi provodio, kada su kalvinci, po Franceskoj besprimjernih okrutnosti počinjali na

svojim katoličkim podanicima, sve je to bilo, sve je to i danas protivnicima katoličke crkve pravo, na sve to zaboravljaju. Pa ipak je baš u Francezkoj groznih krvološtva izvedeno na katolicima, a dušmani katoličke crkve ne smažu ni jedne samo riječi, kojom bi to pokudili. Da ne diram u strašno haranje i plačkanje, što su kalvinci izvodili po katol. crkvama, da izostavim one krvave prizore, kad su kalvinci prisilili katolike, da skaču s visokih prozora na bodove, kojima su ih kalvinci dolje pričekali, reći ću samo fakat onaj, gdje je kalvinski vodja po imenu Briquemaut nosio okolo vrata na konop nanizano ne oplijenjeno biserje ni dragulje, nego ljudske uši, što ih je poodrezao samim katoličkim svećenicima. Dok toga neka stalna gospoda ne vide ili bar ne kude, katolička je crkva njima kriva za sve okrutnosti španjolske inkvizicije, kojih ona ni počinila nije.

Predaleko bih zašao a valjda, gospodo, i vašu pažljivost izrabio, kada bih vam još nastavio nizati, što se sve iznosilo iz španj. inkvizicije proti katol. crkvi. Ne ću da vam opširno pripovijedam, kako su stanoviti »prijatelji« crkve i istu vjeroispovijest t. zv. a u t o d a f e (actus fidei) zlorabili, da škode crkvi i trubili, kako auto da fe i nije, nego silna vatra a na njoj ogromna tava, okolo koje se posjedali Španjolci kao kanibali ili ljudožderi i naslađivali se, gledajući, kako se na toj tavi više stotina nesretnika prži i od muke savija. Kraj te klevete smislili su i drugu. Kada je bilo u svijetu više žive vjere u Boga i u dan sudnji, ni isti se carevi i kraljevi nisu stidjeli obući u posebne pokorničke haljine, da okaju svoje grijehe. Takovu bi pokoru dobivali i u vrijeme inkvizicije mnogi skrušeni pokornici, koji bi

se zaodjeli u pokorničku haljinu zvanu s a n b e n i t o (saccus benedictus). Klevetnici su crkve izmislili, da je san benito grozan žig, koji bi dobivali na kožu i u meso optuženici. Takovih izvraćanja i kleveta imade i više, no ostavimo ih. Neprijatelji su se crkve uvijek držali lozinke : Samo smjelo laži i već će se naći ljudi, koji će to vjerovati. Crkvu su uvijek klevetali i riječju i perom, a i kistom. Jest, i kistom je u ovom pitanju klevetana crkva. Evo primjera.

Godinâ 1870-tih izložena je bila u Leipzigu slika nekoga slikara Kaulbacha, koja je prikazivala porodicu na lomaču osudjenu zbog krivovjerja. Sa lica toj porodici čitaš samu nedužnost i pravu nebesku svetost i uzvišenost. Kraj te porodice stoji Petar Arbues, vel. inkvizitor, kome opet s lica sijeva divlji fanatizam, zvjerska sirovost i prava djavolska zloradost. Pod slikom su bile riječi: »P e t a r A r b u e s — v e l. i n k v i z i t o r i s u s o v a č k o g a r e d a«. A što je u stvari? Čujte, gospodo! Kao što je istina, da je P. Arbues 14. rujna 1485. u stolnoj crkvi u Saragossi za molitve iz busije od židovske ruke ranjen i za 3 dana umro, tako je upravo istina i to, da se je sam utemeljitelj isusovačkoga reda istom 6 godina poslie smrti Arbuesove rodio. Pa ipak je u Leipzigu taj isti Arbues prikazivan već kao vel. inkvizitor baš i s u s o v a č k o g a reda! Pa da to ne ide po onoj: Lažite, braćo, samo lažite!

Da završim.

Ovo sam predavanje, gospodo, iznesao, da i širi slojevi uzimadu prigode čuti, što je inkvizicija i je li u redu, kada se sve grozote njene upisuju u krivnju ne državi, ne protestantima, nego samo i jedino katoličkoj

crkvi. Držim naime, da je nama katolicima sveta dužnost, da se što bolje upoznajemo sa pitanjima, koja stalni »prijatelji« crkve rado iznose u nadi, da će joj naškoditi. A jerbo imade na žalost i sramotu hrvatskoga naroda i u nas Hrvata tako opakih stvorova, koji su stali vrijedjati i najveće svetinje ogromne većine hrvatskoga naroda, u redu je, da se i mi katolici prenemo, okupimo i ovoj paklenskoj zlobi opremo. Pomislite, gospodo, i recite po duši, što bi učinili u Carigradu, da se tamo tko usudi javno pogrditi Muhameda i nazvati ga potucalom, pijanicom i slično? Pa ipak muslimani ne drže Muhameda za Boga ni božjega sina, nego tek za proroka božjega. — Promislite, gospodo, i recite, šta mislite, kako bi prošao u protestantskoj Njemačkoj ili u husitskoj Češkoj onaj, tko bi se usudio sramotiti i samu uspomenu na Lutera ili Husa? A vidite, niti jednoga od ovih ne drže tamo za Boga niti za sina božjega, nego tek za tobožnje reformatore vjere i morala! A u nas, gospodo? — Što ću da Vam ponavljam ono, što svi znate. U nas se na žalost našlo potomaka bogobojaznih Hrvata, kojima sv. ispovijed »ne hasni ništa«, kojima je presveti oltarski sakramenat — grozno! — »pečeni Bog«, kojima je presveta Bogorodica, blažena Gospa »kći Venerina«, kojima je Bog-čovjek, Otkupitelj roda ljudskoga, Isus Krist potucalo, pijanica, prefriganac i slično.

Gospodo, ovo su grozne pojave u Hrvatskoj!

No još je veća smutnja to, što ta gospoda jošte vele, da su patriote. Ne, gospodo, ne vjerujte im toga. Nepobitna je istina, da se vjera i pravi patriotizam ne kose, da se podnose, da se pače podupiru. I baš zato ne vjerujte, gospodo, da su u Hrvatskoj pravi patriote oni,

koji vele, da su iz patriotizma proti svetinjama katoličkih Hrvata. Nije to patriotizam, nego pusta galama, to su mjehurići sapunjače, to je talmi-patriotizam, pred kojim valja svaki čestiti katolički Hrvat da zatvori svoja vrata.